

DEDE KORKUT KİTABI'NDA İKTİDAR VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİSİ BAĞ- LAMINDA BAYINDIR HAN

Bayındır Khan in the Context of Government and Gender in the Book of
Dede Korkut

Ayşe UĞURELİ*

ÖZET

Cinsiyet, bireylerin doğuştan sahip olduğu biyolojik bir özellik iken cinsiyet rolü, toplumsal bağlamda bu cinsiyete yüklenen anlamsal kodlar olarak tarif edilebilir. Önceleri iş bölümlerinin kadın ve erkeğin doğasına uygun olarak ayrışması ve üreme odağında ortaya çıkan cinsiyet rolleri sonraki zamanlarda kalıplaşarak nesilden nesile aktarılmıştır. Zamanla cinsiyet rolleri bağlamında erkek, güç ve zorluk gerektiren çoklukla dış mekân işlerini üstlenirken kadın iç mekânda kalmıştır. Dolayısıyla cinsiyet rollerinin ayrışması aynı zamanda toplumsal yapıların inşa süreçlerini de etkilemiştir. Erkekliğin asıl cinsiyet olarak belirlendiği ataerkil toplumlarda toplumsal yapılar erkeklik ile inşa edilmiş, bu durum da iktidar ve eril cinsiyet ilişkisini güçlendirmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda iktidar olmak savaşı, düşmanlarına karşı acımasız, cömert, koruyup kollayan, lider, toplumun her aşamasına her kurumuna nüfuz eden ve bunları da Tanrı'dan aldığı güç ve yetki ile yerine getiren demektir ve boylarda iktidarın tüm bu yetkileri Bayındır Han'ın bünyesinde eril iktidar aracılığıyla hayat bulmuştur. Öyle ki Bayındır Han boylarda fiilen yer almaz fakat ağırlığı, gücü ve iktidarı ile daima merkezdedir. Bu çalışmada Dede Korkut Kitabı'nda eril cinsiyet ve iktidar ilişkisi bağlamında Bayındır Han tartışılmıştır. Oğuz toplumunda cinsiyet ilişkilerinin ve Türk törelerince idealize edilmiş toplumsal düzenin Bayındır Han iktidarı ile nasıl ve ne şekilde sağlandığı analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Cinsiyet Roller, İktidar, Eril Cinsiyet, Dede Korkut Kitabı, Bayındır Han.

ABSTRACT

Gender is a biological feature of individuals that are inherent in a social sense, but gender can describe loaded semantic codes are gender roles. Previously, the gender roles that emerged with the division of labor segments in accordance with the nature of men and women and reproductive focus were transferred from one generation to the next. In the context of gender roles over time, while the man usually adopts outdoor works that require strength and difficulty, the woman remain-

* Doktora Öğrencisi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı-Ankara. E-posta: ayseugureli@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-2249-0007.

ned in the interior. Therefore, the decomposition of gender roles also affected the construction processes of social structures. In patriarchal societies where masculinity is determined as the main gender, social structures were built with masculinity, which strengthened the relationship between power and masculine gender. Being power in the Book of the Dede Korkut means warrior, brutal against his enemies, generous, protecting and guarding, leader, penetrating every institution of every stage of society and fulfilling them with the power and authority he gained from God, and all these powers of power in all sizes Bayındır Han has come to life through masculine power. So much so that Bayındır Han does not actually take place in the stories but his weight, authority and power are the basic scales of the stories. In this study, Bayındır Khan was discussed in the context of masculine gender and power relationship in the Book of Dede Korkut. In the Oguz society, how and in what way the gender relations and the social order idealized by the Turkish tengrisim were achieved by the Bayındır Khan power were analyzed.

Key Words: Gender Roles, Power, Male Gender, The Book of Dede Korkut, Bayındır Khan.

Giriş

Toplumların cinsiyet rollerine atfettiği değer dünya görüşüne, sanatına, folkloruna yansır. Bu bakımdan Dede Korkut Kitabı, Türk toplumunun dünya görüşünü yansıtması bakımından oldukça önemli bir kaynaktır. Ataerkil toplumlarda erkeklik sorgulamaları toplumun temel dinamiklerini görmek adına önemlidir çünkü toplumsal yapılar erkek egemenliğine göre inşa edilir. Hatta kadının konumu bile erkeğin egemenliği temel alınarak belirlenir. Dolayısıyla eril iktidarın toplumsal yapıları nasıl ve ne şekilde etkilediğini anlayıp analiz etmeden diğer toplumsal dinamikleri anlamlandırmak, genel anlamda kültürel çözümler yapmak doğru sonuçlar ortaya çıkarmayacaktır. Dede Korkut Kitabı'nın da ataerkil bir toplumun yaratımı olduğu düşünüldüğünde, erkekliği sorgulayan çalışmalar Oğuz toplumunun sosyal ve kültürel yapılanmasını görmek adına önemlidir.

Dede Korkut Kitabı'nda tüm boylar Türklerde ataerkil toplum düzeninin örneğini yansıtmaktadır. Erkeklik, savaş, av, kan dökme, düşmana karşı egemenlik kazanma, baba-oğul¹ ilişkisi, erkek-kadın ilişkileri ve aile bağları başta olmak üzere boylardaki hemen her detayda eril iktidarla uygulanan güçlü bir töre bilinci göze çarpar. Kitapta yer alan on üç boyda da konu ne olursa olsun; aile, töre, iktidar ve erkeklik birbiriyle bağlantılı olarak daima merkezdedir. Dede Korkut Kitabı'nda iktidar Bayındır Han'dır ve

¹ Konuyla ilgili ayrıca bk. (Çetinkaya, 2015; Koca, Uğurlu, 2010; Yalçınkaya, 2015; Yücel Çetin, 2015).

bu dört kavram Bayındır Han'ın eril iktidarı ile sürdürülür. Bayındır Han'ın tüm boyların ana eksenini olduğu düşünülürken Dede Korkut Kitabı üzerine yapılacak herhangi bir çalışmada önce bu eksenin görmek ve anlamak gerekliliği doğmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Türk kültürünün en önemli eserlerinden biri olan ve milli kimlik inşasında önemli bir yapı taşı olan Dede Korkut Kitabı'nda iktidar ve eril cinsiyet ilişkisini Bayındır Han üzerinden okuyarak idealize edilmiş "toplum düzenini" analiz etmektir.

Ataerki toplumlarda her şeyin başı eril hâkimiyettir. Fakat ataerkilliğin toplumsal bir sistem olduğu ve her toplumun kendi töresince uygulandığı unutulmamalıdır. Bu çalışmanın yukarıda da bahsedildiği şekilde, ilk ortaya çıkış amacı en basit şekliyle söylenirse Dede Korkut Kitabı'nda Bayındır Han iktidarı ile şekillenmiş siyasi ve toplumsal düzeni okumak iken literatür taraması yapıldığında konuyla ilgili literatüre eleştirel bir bakış açısı getirmek ikinci amaç olmuştur. Bunun sebeplerinden ilki Kamal Abdulla'nın da dediği gibi (2015: 40) Dede Korkut metninin mahiyet ve ifade olmak üzere ikili bir yapıya sahip olması, ikincisi ise toplumsal cinsiyet rollerinin sınırlarının modern insan tarafından çizilmiş olmasıdır. Dede Korkut metinleri ikili bir yapıya sahiptir; dolayısıyla herhangi bir durum ya da olay bugünün gözünden "baktım, gördüm, çalıştım" ilkesine bağlanamaz.

İlk feminist teorilerin 19. yüzyılın başında ortaya atıldığı bunlara karşılık 1980'li yıllarda hegemonik erkeklik ve kadınlık kavramlarının türetildiği (Messerschmidt, 2019) düşünülürken toplumsal cinsiyet rolleri günümüz insanının sorunsalıdır. Arkaik metinlerde toplumsal cinsiyeti bir sorunsal olarak ele almak yanlıdır. Bu, arkaik metinlerde "cinsiyetler arasında fark yoktur, cinsiyet rolleri yoktur" demek değil, "arkaik metinlerdeki cinsiyet rollerinin dinamikleri bugünkü cinsiyet rolleri dinamiklerinden farklıdır" demektir. Zira bu metinlerde (bugünün gözüyle) kadınların erkek gibi savaştığı, erkeklerin kadın gibi ağıladığı da görülür. Dede Korkut Kitabı'nda Türk töresinin çizdiği sınırlar dâhilinde iktidarın eril gücü kadınlara karşı yıkıcı ya da aşağılayıcı değildir. Eril iktidarın yıkıcı gücü daima düşmanlara, bütünleştirici gücü ise toplumun bireylerine yansıtılmıştır. Ayrıca toplumsal cinsiyet rollerinin dışında ya da içinde olmak; çekirdek ailesinin devamlılığını sağlamak için, doğasına uygun olsa da olmasa da belirli mesai saatleri içinde belirli bir sisteme dâhil olarak çalışan, ne giyeceğine ve ne yiyeceğine moda otoriteleri tarafından karar verilen, kültür endüstrisinin sunduğu imkânlar dâhilinde eğlenebilen insanın sorunudur. Göçebe bir yaşam tarzını benimseyen yaşama şansı fiziksel ve psikolojik gücü yerindeyse yüksek olan bireylerin kadınlık ve erkeklik çizgilerinin günümüz-

deki anlamda keskin olmadığı açıktır. Ortada bireylerin değil iktidarın cinsiyeti vardır.

Bu makalede, Dede Korkut Kitabı'nın milli kimliğimizin en önemli eserlerinden biri olduğu ve bu kitaptaki boyların idealize edilmiş bir toplum düzeninin ürünü olduğu göz önünde bulundurularak Bayındır Han'ın eril iktidarı ile şekillenen ve Türk töresince uygulanan toplumsal cinsiyet örüntüleri incelenmiştir. Bu makalede yukarıda da belirtildiği gibi toplumsal cinsiyet ilişkileri bir sorunsal olarak değil, idealize edilmiş bir toplum düzeninin parçası olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl ortaya çıktığını ve hangi dinamiklerle beslenerek ilerlediğine değinmek konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Cinsiyet Rollerinin Doğuşu

Kadın ve erkek cinsiyet rollerinin belirginleşmesi ve ataerkil sistemin oluşmasında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bunlar genel hatlarıyla üç aşamada incelenebilir: Biyolojik faktörler, toplumsal iş bölümü ve özel mülkiyetin etkileri. Her birey hayata kadın ya da erkek olarak kabul görmüş iki temel cinsiyetten biriyle gelir ve yaşamının ilerleyen dönemlerine içine doğduğu kültürün cinsiyetine yüklediği anlamları öğrenerek ve bunları uygulaması beklenerek devam eder. Dolayısıyla erkek ya da kadın olmak bir cinsiyetken erkeklik ya da kadınlık bir cinsiyet rolüdür. Bu cinsiyet rolü bireyin yaşamının merkezidir. Toplum bireyden, aile ve toplumsal statüden meslek seçimine hatta yiyecek içecek tercihlerine kadar cinsiyet rolüne göre hareket etmesini bekler. Kadınlık ve erkeklik olarak cinsiyet rollerinin farklılaşmasının sebebi büyük oranda bu iki cinsiyetin kendine has biyolojik farklılıklarına dayandırılmaktadır. Louann Brizendine, *Kadın Beyni* (2011) ve *Erkek Beyni* (2011) eserlerinde her ne kadar toplumsal cinsiyet rolleri toplum tarafından veriliyormuş gibi görünse de kız ve erkek çocuklarının davranış farklılığının biyolojik cinsiyetleri tarafından ortaya çıkarıldığından bahseder. Her ne kadar toplumdan topluma farklılıklar olsa da bu temel biyolojik farklılık kadın ve erkeğin rollerinin ayrılmasında ilk aşamadır. Hayatı boyunca beyni testosteron etkisinde olan erkek ve beyni östrojen etkisinde olan kadın tabii olarak aynı rollere girmemiştir. Sadece hormonların ve fiziksel gücün etkileri düşünüldüğünde; erkek cesurken kadın korkak olmuş, erkek koruyan kadın korunan, erkek savaşçı kadın idare edici ve fedakâr, erkek özgür kadın kontrol edilebilen olmuştur. Toplumda erkeğe daima mantık ve güç çerçevesinde yürütülebilecek roller biçilirken kadına duygunun temsil ettiği roller biçilmiştir.

Biyolojik farklılıktan gelen bu ayrışmanın psikolojik tarafı da oldukça güçlüdür. Dökmen'e göre (2010) toplumsal cinsiyet aslında psikososyal-

dir. Cinsiyet farklılığı demek, kadın ve erkek bedeninin farklılığı demektir ve bu doğuştan gelir, toplumsal cinsiyet rolleri farklılığı ise bireyin büyüme sürecinde, sosyalleşme basamaklarında toplum tarafından öğretilen rollerin farklılığıdır ve bu durum kültürden kültüre farklılık gösterir. Tüm bunlar olurken birey daha ilk aşamadan itibaren cinsiyetinin psikolojisine göre hareket eder. Örneğin ataerkil toplumlarda “kız gibi ağlamak” ifadesi hem erkek çocuğun psikolojisine ağlamanın güçsüzlükle ilişkisini hem kız çocuğun psikolojisine güçlü olmak için ağlamaması gerektiğini kazır.

Her iki cins arasında görünürde var olan biyolojik ve psikolojik farklılığın bir diğer ayağını da iş bölümüne dayalı farklılık oluşturur. Toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasında iş bölümü faktörü değerlendirilirken biyolojik kabuller göz ardı edilmemelidir çünkü toplumsal cinsiyet rolleri kadın ve erkeğin birbiriyle kıyaslanarak birinin diğerinden üstün olduğu anlayışı ile değil her iki cinsin de kendi fiziksel güçlerinin ve insanî yaratılışlarının gereği olarak doğada iş bölümü yapmaları sırasında oluşmuştur. İlerleyen süreçlerde ise bu iş bölümü belirginleşerek toplumsal yapının oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Zamanla iş bölümü hayatın/ toplumun ortak kuralları ve normları haline gelmiştir.

Adler (2004), kadın ve erkek cinsiyet rollerinin dağılımının iş birliğini mutlak suretle etkilediğinden bahseder. Adler'den özetle; kadınların ve erkeklerin fiziksel yapılarının getirisine göre hangi işte yarar sağlayacaklarsa ona yönelmeleri iş bölümünün temelini oluşturur. Özellikle kadının annelik süreci de bu iş bölümünü ayrıca etkilemiştir çünkü bu durum kadının özel alanda kalmasına sebep olurken erkeğin kamusal alanda gücünü artırmıştır. Ataerkil sistemin ortaya çıkması da bu aşamadan sonradır.² Engels (2003: 29-81) ise kadının ev için üretim faaliyetinin erkeğin maddi üretiminin yanında değersiz kaldığını ve böylece erkeğin aile içinde egemenliğini ilan ettiğine değinir. Bu aşamadan sonra bu egemenliğin öğrenilerek aktarılması ve toplumsal yapıları inşa süreci gelir.

Eril İktidar ve Kadınlık

Biyolojik süreçlerle başlayan, toplumsal iş bölümüyle devam eden ve son olarak da özel mülkiyetle güçlenen erkek egemenliği, iktidarın eril

² Ataerkil ve anaerkil düzenle ilgili var olan iki temel tezden ilki önce ataerkilliğin olduğunu daha sonra anaerkilliğe geçildiğini savunurken ikincisi önce anaerkilliğin olduğunu sonra ataerkilliğe geçildiğini savunur. Reed (2012) ve Adler (1999: 11-12) ikincisini savunur. Adler'e göre anaerkillikten ataerkilliğe geçişte erkekler ve kadınlar arasında güçlü bir güç mücadelesi olmuştur. Erkekler, anaerkil sistemde düşman kabilelerle savaşma sırasında güç kazanmış ve ardından özel mülkiyet kavramının gelişmesiyle birlikte bu güçlerini de kullanarak kadınlara boyun eğdirmişlerdir (1999: 11-12).

cinsiyetle inşasını da beraberinde getirmiştir. Toplumsal anlamda iktidar ve eril cinsiyet ilişkisi dinî kurallarla da ayrıca sorgulanamaz hale gelmiştir. Öte yandan insan toplumsal bir varlık olarak yaşamaya başladığından beri zamanın ve dönemin ihtiyaçlarına göre bir iktidar inşa etmiştir. İnşa ettiği bu iktidar toplumun değer yargıları ile oluşmuştur. Mesela Tanrı üç büyük din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'te mutlak kral olarak tasvir edilmiştir (Hacımuftuoğlu, 2017). Dolayısıyla Tanrı'nın gücü ve sözü her şeyin üstündedir. Toplumsal yapıların sürdürülmesi Tanrı'ya mutlak itaat ile gerçekleşecektir. Tanrı tasavvurlarındaki bu keskin, mutlak yapı erkekliğin kuralları ile büyük oranda örtüşmektedir.

Ataerkil toplumlarda erkek asıl cinsiyet kadın öteki cinsiyet ya da ikinci cinsiyet olarak görülmüştür. Toplumsal yapı erkeğin dünyasına ve iktidarına göre şekillenmiş ve bu düzende kadın sisteme uyarlanarak anlam kazanmıştır. Simone de Beauvoir, "Kadın doğulmaz kadın olunur." (1993) derken erkek için aynısını söylememektedir çünkü ataerkil toplumun asıl cinsiyeti erkek olduğundan erkek doğulur ve yaşamın ilerleyen zamanlarında erkeklik çeşitli aşamalarda pekiştirilir. Ataerkil toplumlarda erkeklik sonradan kazanılmaz. Eril cinsiyetin manifestosu niteliğindeki "Erkek adamın erkek oğlu olur." sözü bu bakış açısıyla okunmalıdır. Erkeklik kimliği daha çocuk doğmadan tüm toplum tarafından oluşturulmaya başlanır. Kadın ise Beauvoir'un ifadesiyle, "Kadın, erkek neye karar verirse odur" (Beauvoir, 1993: 17). Bu durum hayatın evrelerinde açıkça görülmektedir. Bir erkeğin yetişkinlikten yaşlılık dönemine kadar temel rolü erkek egemenliğini sürdürmek iken kadından her dönemde farklı bir rol ya da cinsiyetinin farklı taraflarını yaşaması beklenir. Çocukluk, genç kızlık, evlilik, annelik ve yaşlılık döneminde³ toplumun da erkeğin de kadından beklentileri farklılaşmaktadır. Bu çalışmaya konu olan Dede Korkut Kitabı'nda da Oğuz erlerinin kadınlara yaklaşımı ve onlara biçtiği roller üçe ayrılmıştır:

1. Oğuz kadınları anne ya da hayat arkadaşı rollerinde sadık ve iffetlidir. Her ne kadar mukaddime kısmında dört türlü kadın tipinden bahsedilse de boylarda Türk töresine uygun kadın tipi öne çıkar.

2. Oğuz kadınları dişilik özellikleriyle betimlenmez. Duygularını var olan genel kanının aksine bir erkeği yönetebilecek kadar stabil tutabilirler. Yine var olan genel kanının aksine kendilerini bir erkeğe ihtiyaç duymadan koruyabilirler fakat kamusal alanda erkeklere denk olamazlar.

3. Kâfir kızları ise Oğuz kadınlarının aksine dişilik özellikleriyle betimlenir ve ganimet olarak görülür.

³ Ayrıntılı okumalar için bk. (Beauvoir, 2010).

Kendi kadınlarının daima iyi yönlerine vurgu yapan ve kadınlarına törelerin getirdiği sınırlılıklarla yaklaşan Oğuz erkekleri kâfir kızlarına aynı şekilde yaklaşmaz. Erkek gibi dövüşen, çocuklarına anne eşine sadık bir eş olan, “Ayşe Fatma soyundan...” şeklinde tasvir edilen Oğuz kadınlarına karşı fiziksel ve dişil özellikleriyle tasvir edilen ve Oğuz erkeklerinin ganimet olarak gördüğü kâfir kızları vardır. Kazan’ın kâfire “Kızını gelinini ağ göksümde oynatdum” (Ergin, 2009: 237)⁴ soylamasında da olduğu gibi ataerkil toplumlarda düşmanlık hukukunda düşman kadınlarını kullanarak erkeklerin aşığılanması bir erkeği en fazla yaralayacak durumdur. Bu noktada düşman kadınları kayıp göndergelere (Adams, 2013: 100) dönüştür. Ataerkil değerlerin kayıp gönderge sistemi aracılığıyla kurumsallaştığını söyleyen Adams’a göre; hayvanlar nasıl parçalanıp ete indirildiğinde isimlerini cisimlerini kaybederek kayıp göndergeler haline geliyorsa kadınlar da yalnızca dişilik özelliklerine indirgenerek erkeğin tahakkümüne girdiğinde kayıp göndergeleşir (Adams, 2013: 200-104). Oğuz erleri için kayıp gönderge haline gelen kâfir kızları erilliğin her türlü tahakkümüne hizmet edecek bir dişidir yalnızca. Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy’da “Tokuz kara gözlü, hub yüzlü, şaçı ardına örülü, göksi kızıl düğmelü, elleri bileğinden kınalı, parmakları nigarlı, mahub kâfir kızları kalın Oğuz biglerine sağrak sürüp içerler idi.” (Ergin, 2009: 95) nitelemesi bunun göstergesidir. Oğuz kadınlarını kayıp gönderge olarak göstermekten alıkoyan sistem ise Türk töresidir. Örneğin, babalarının ve “ak sakallı” olarak nitelikleri büyüklerin sözlerinden çıkmayan Oğuz erleri için anneleri de “ağ pürçekli”dir. Annelerine karşı olumsuz davranışlarını engelleyen töre kanunu ise “ana hakkının Tengri hakkı” olmasıdır. Nişanlı ve eşleri de genelde “ağ yüzlü”dür. Annelerini ve eşlerini dişilik özellikleriyle değerlendirmeyip saygısızlık yapmayan Oğuz erleri, kâfir kızlarını kayıp göndergelere dönüştürüp üzerlerinde eril tahakküm kurabilirler. Eğlik Koca oğlu Alp Eren için yapılan “Kırk cübbe bürinüp otuz yidi kal’a bigünün mahub kızlarını çalup bir bir boynun kuçan yüzinde tutağında öpen...” (Ergin, 2009: 113-114) nitelemesi bunun göstergesidir. Üstelik bu bir yiğitlik soylamasıdır. Buradan yola çıkarak bu boylarda her iki cinsiyetin de rolleri ve ortaya çıkan bakış açıları Türk töresince idealize edilerek sunulmuştur. Bu durum da Bayındır Han’ın iktidarı ile vücut bulur ve bir sonraki bölümde ayrıntılı ele alınacağı üzere en önemli vurgu birlik beraberliktir. Makalenin temel

⁴ Aynı durum düşmanın tavırları için de geçerlidir. Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy’da (Ergin, 2009: 111) kâfirin Burla Hatun’a sağrak sürdürerek Kazan’a hayf etmek istemesi ve Kazan’ın annesini Yahyan Keşiş Oğlu’na vermek istemesi Kazan’ın erkekliliğini, Türk törelerine göre namusu olan kadınlar aracılığıyla zedeleme amacı taşır.

tezi arkaik metinlerde bugünkü cinsiyet kalıpları ve kuramları üzerinden cinsiyet rolleri çözümlenmeleri yapılamayacağı üzerine kurulmuştur, arkaik metinlerde kadınlık ve erkeklik olmadığı üzerine değil. Dolayısıyla bu aşamaya kadar olan kısımda yapılan tespitler cinsiyet rollerinin ayrışmasına dayalı olan temel düzeyde tespitlerdir. İlerleyen başlıklarda Oğuz toplumunun kendi dinamikleri ile oluşturulmuş Bayındır Han iktidarı üzerinden kurgulanmış ataerkil düzen ve cinsiyet rolleri ele alınmıştır.

Eril İktidar ve Bayındır Han

Dede Korkut Kitabı'nda Bayındır Han Oğuz toplumunun hükümdarıdır. Boylarda, Hanlar Hanı, Bayındır Han, Han Bayındır, Bayındır Padişah olarak geçer. Türk töresince hükümdarlar Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisidir. Bu durum Bayındır Han'ın gücüne güç katmaktadır. Bayındır Han boylarda fiilen yer almasa da toplumun tüm kesimlerinde ve kolektif olarak yaşanan tüm olaylarda etkisi açıkça görülmektedir. Bayındır Han, Oğuz beylerine kılıç ve taht veren, törelerin uygulanmasını kontrol eden, av ve akın gibi Oğuz beylerinin erkeklik inşasında önemli kararları yönlendiren bir iktidardır. Diğer Oğuz beyleri tarafından iktidarı sorgulanmaz çünkü Bayındır Han'a itaat etmek töreye ve Tanrı'ya itaat etmektir.

Aday (2017: 417-424), Bayındır Han'ın mutlak otoritesini Tanrı ile ilişkilendirerek açıklar. Aday Bayındır Han'ı; tek muktedir güç, sığınılan ve zorda kalanlara yardım eden, büyüklüğün ve zenginliğin göstergesi olan, korkulan ve cezalandıran, mükâfatlandıran, irade kabiliyetine sahip, Tanrı'nın vekili, birleştirici ve bütünleştirici ve adaletin sembolü olarak değerlendirir. Pehlivan (2014; 388-396) ve Abdurrezzak (2015) da Bayındır Han'ın yarı Tanrı görünümlü mutlak otoritesine değinmişlerdir.

Eril cinsiyetin öne çıkan en önemli özellikleri güç, ihtişam ve soyun devamlılığıdır. Bayındır Han da tam olarak bu üç önemli hususta Oğuz toplumunu yönetir. Bu elbette Türk törelerince uygulanır. Oğuz erlerinin güçleri aile ve boyları için koruyucu bir güçken düşman için yıkıcıdır, ihtişam içerde toplumsal kurumları ve eril iktidarı güçlendirme aracıyken düşmana korku salar, soyun devamlılığı Türk törelerine göre doğrudan Tanrı buyruğudur.

Dede Korkut Kitabı'nda da av ve savaş sahnelerinin çarpıcı ve güçlü bir şekilde betimlenmesi erkekliğin ihtişam üzerinden sunulmasıdır fakat sadece savaş zamanlarında güç göstermek için değil barış zamanlarında da bu ihtişama ihtiyaç vardır. Eril iktidar, dosta düşmana sınırlarını bu yolla gösterir. Bayındır Han'ın yılda bir kez düzenleyerek tüm Oğuz beylerini topladığı toy ihtişam mekanlarının en önemlisidir:

“Bir gün Kam Gan oğlu Han Bayındır yirinden turmuş-idi. Sami günlüğü yir yüzine dikdürmüş-idi. Ala sayvanı gök yüzine asanmış-idi. Bin yirde ipek halıcası döşenmiş-idi. Hanlar hanı Han Bayındır yılda bir kerre toy idüp Oğuz biglerin konuklar-idi. Gine toy idüp atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurmuş-idi” (Ergin, 2009: 77-78).

Bayındır Han'ın bin yerde ipek halılar döşeterek çadırlarını göğe yükselttiği ziyafeti onun erkek iktidarının göstergesi ve zenginliğini temsil eder. Cömertliğin yanında hayvanlar ve et üzerinden yapılan betimlemeler dikkat çekicidir. Et, sosyolojik olarak ataerkil toplumlarda bir erkeklik göstergesi, vahşi ve güce dayalı hayatın bir sembolüdür. Erkeğin daima kadına göre daha fazla güce ihtiyacı olduğu düşünülerek erkeklik et yemek üzerinden inşa edilir. Adams (2013) et yemenin erkeklere özgü olduğu özelliklerle kanlı etleri yemenin erkekler için güç göstergesi sayıldığı ve bunun kültürel kabulde yaygın olduğu üzerinde durur. Bu bağlamda Bayındır Han'ın ziyafetinde kestirdiği hayvanlardan bahsedilmesi de bu eril gücün en önemli temsilidir. Üstelik kesilen hayvanlar da türlerinin erkek hayvanlarıdır. Erkek hayvanların kesilmesi ilk bakışta üretim faaliyetlerini durdurmamak için dişi hayvanların kesilmesinden kaçınma anlamını taşısa da bu hayvanların özellikle erkeklerinin kesildiğinin ve tüketildiğinin belirtilmesi de eril gücün pekiştirilmesini temsil eder çünkü ataerkil toplumda özellikle güçlü hayvanların etinin yenmesinin güç getireceğine (Adams, 2013: 87) inanılır. Erkek hayvanlar üzerinden eril iktidarın gücünü gösterme ve pekiştirmenin bir diğer örneği Bayındır Han'ın hayvanlarını güreştirmesidir.

“Bayındır Han'ın bir buğası var idi, bir dahı buğrası var idi. Ol buğa katı taşa boynuz ursa un kibi ügidür-idi. Bir yazın bir güzün bu buğa-yle buğrayu savaşıdurular-idi. Bayındır Han kalın Oğuz bigleri-y-ile ile tamaşaya bakar-idi teferrüç ider-idi.” (Ergin, 2009: 81).

Güçlü hayvanların eti yendiğinde güç kazanılacağına olan inanç burada da ortaya çıkmaktadır. Hayvanlar doğrudan Bayındır Han'ın gücünü temsil etmektedir. Bunu da ancak deve ve boğa gibi güçlü hayvanların erkeği yapabilir.

Ataerkil iktidarın geniş ölçekte sürdürülebilmesi, sertlik ve hükmetmeye ilişkin aşkın erkeksi bir idealin kurulmasını gerektirir (Connel 1998: 118). Bayındır Han'ın meclisi Oğuz erleri için erilliğin bu gerekliliklerini inşa eden bir mekandır. Oğuz erlerinin, bu ziyafetlerde keyiflenip ava çıkmak istemeleri bunun örneğidir. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, Kazılık Koca'nın yeme içmeden sonra keyiflenerek ava çıkmak istemesi ve Bayındır Han'dan izin alması şu şekilde anlatılır: “Kazılık Koca dirler-idi bir kişi var-idi. Bayındır Hanun veziri-idi. Şarabın itisi başına çıkdı. Kaba dizi üzeri-

ne çökdü. Bayındır Handan akın diledi. Bayındır Han destur virdi. Nereye diler-isen var didi.” (Ergin, 2009: 199). Burada av, erkek kahramanın statüsünü et ve kan üzerinden pekiştirme eylemidir çünkü erkeklik, özellikle kanlı hayvanlar üzerinden inşa edilir (Adams, 2013)⁵. Av iznini Bayındır Han’ın vermesi ve Kazılık kocanın yanına “işe yarar kocalar” olarak ava çıkması da kahramanın erkeklik statüsünü sembolik olarak beylerle ve iktidarla paylaştığının göstergesidir. Diğer taraftan av, erkeğin rolünü başarıyla yaptığında ödüllü haline gelir. Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderha’yı Öldürmesi boyunda (Ekici, 2019) Salur Kazan’ın yedi başlı ejderhayı öldürerek hem Bayındır Han’ın nazarında hem de Oğuz toplumunda itibarını ve gücünü pekiştirmesi buna örnektir.

Güç, Bayındır Han’ın meclisinde statü kazanmanın en önemli koşuludur. Oğuz erleri, Bayındır Han meclisindeki yerlerini “kılıcı-y-ile etmeği-y-ile” (Ergin, 2009: 100) alır. Bu güç Oğuz erleri için önemli olsa da yukarıda bahsedildiği şekilde aşkın erkeksi ideali kurmak için güç kullanmaları, sürekli ve orantısız şekilde değildir. Oğuz erleri, düşmanlarına karşı her zaman acımasızdırlar fakat düşmanı zaaflarından vurmazlar. Kendileri (Salur Kazan ve Kan Turalı) uyurken düşman tarafından basılırken, “Yatur yerde er öldürmek merdlük olmaz.” (Ekici, 2019: 139) diyerek düşmanı uyurken öldürmezler. Savaş meydanında aman diyeni öldürmezler, “Alp eren erden adın yaşurmak ayıb olur.” diyerek düşmandan kimliklerini saklamazlar. Bunlar Türk töresinde savaş hukukunun onlara çizdiği sınırlılıklardır. Bu sınırlılıklara uymaları salt güce dayalı kurulmuş erkek idealini çürütür. Nitekim kâfirlerin gücü ve egemenliği böyledir ve Oğuz erlerini her türlü zaaflarından vurmaya hazır görünürler.

Toplumsal Aidiyet ve Soyun Devamlılığı Konusunda Bayındır Han İktidarı

Boylarda eylemleriyle yer almayan Bayındır Han, toplumsal anlamda birlik sağlanması gerektiğinde buyruklarıyla görünür. Erkekliğin asıl cinsiyet olduğu ataerkil toplumlarda soy babadan ilerler. Bu sebeple erkek çocukların doğması ailenin güç ve soy devamlılığını sağlama konusunda önemlidir. Aynı zamanda savaşçı toplumlarda nüfusun sürekli bir artış göstermesi gerekir. Bayındır Han’ın bu konudaki otoritesi, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boy’unda (Ergin, 2009: 78) oğlu olanı ak otağa kızı olanı kızıl otağa oğlu kızı olmayanı kara otağa kondurarak “Oğlı kızı olmayanı Allah Ta’âla kargayupdur, biz dahı kargaruz” sözüyle tecelli etmektedir. Otorite tarafından keskin bir şekilde ortaya konan bu tavır, gücünü Türk törelerine

⁵ Ayrıca bk. (İrem Değer, 2019).

uygun bir bey olarak, savaşçılığı ve cömertliğiyle kazanan bir muhatap için de oldukça yaralayıcıdır. Nitekim bu tavır karşısında oğlu kızı olmadığı için kara otağa kondurulan Dirse Han, “Bayındır Han benim ne eksüklüğüm gördü, kılıcumdan mı gördü, suframdan mı gördü, benden alçak kişileri ağ otağa kızıl otağa kondurdu, benim suçum ne oldu-kim kara otağa kondurdu?” (Ergin, 2009: 78-79) diye sorgulama yapmaktadır. Ataerkil toplumda yiğitlik ve cömertlik en önemli meziyetlerdir. Dolayısıyla burada ilk dikkat çeken ayrıntı toplumda oğlu kızı olmayan birinin kılıcı ve sofrası güçlü bile olsa toplumsal statüsünün düşük olacağıdır. Oğuz toplumunda oğlu olanlar, kızı olanlar ve oğlu kızı olmayanlar aynı statüde değildir. Nitekim statü anlamında erkek çocuğa sahip olmak en yüksektedir. Herhangi bir beyin çocuğunun olması -özellikle erkek- bey için soy devamlılığı iken Bayındır Han için ordunun ve devletin devamlılığıdır. Bu sebeple Oğuz erlerinin erkeklik inşası da bizzat Bayındır Han tarafından takip edilir. Beyler kendi bireysel iktidarı için ne kadar hizmet ediyorsa Bayındır Han’ın iktidarı için de o kadar hizmet eder. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu’na benzer olarak Kam Pürenin oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda da benzer kaygılar vardır. Bay Püre Bey, Bayındır Han’ın karşısında Kara Göne oğlu Kara Budak’ı, sağ yanında Kazan oğlu Uruz’u, sol yanında Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek’i görür. Kam Püre Bey bunları gördüğünde ah eyler, böğürü böğürü ağlar (Ergin, 2009: 116). Ağlamasının sebebi soyunu devam ettireceği, tacını tahtını bırakacağı bir oğlu olmamasıdır. Oğuz beylerine meramını anlatır hep birlikte dua ederler ve bir oğlu olur. Bay Püre Bey, meclisteki bey oğullarına bakarak oğul istediğini; “Menüm dahı oğlum olsa, Han Bayındırın karşusın olsa tursa kulluk eylese, men dahı baksam sevinsem kıvansam, güvensem.” sözleriyle dile getirir (Ergin, 2009: 116). Kahramanlar için Bayındır Han tebaasına bir oğul vermek önce soyun devamlılığını sağlayacağı sonra da kahramanın statüsünü yükseltip Bayındır Han’ın iktidarını güçlendiriceği için önemlidir, olmayışı da bir eksikliktir.

Soyun devamlılığı konusunda önemli olan bir diğer husus sadece savaşacak kan dökecek salt güce dayalı bir yaşam sürecekle evlat arayışı değildir. Gücüyle olduğu kadar ahlakıyla da törelere bağlı, toplumsal birlik ve aidiyet konularında da Bayındır Han’a yaraşacak bir evlat sahibidir. Zira beyler de Bayındır Han meclisindeki statülerini güçlerine ek olarak cömertlik, güçsüze yardım etme gibi erdemlerle alırlar. Ters Uzamış’ın Egrek’e söylediği “Mere Uşun Koca oğlu bu oturan bigler her biri oturduğu yiri kılıcı-y-ile etmegi-y-ile alupdur, mere sen baş mı kesdün kan mı tökdün aç mı toyurdun yalıncaak mı tonatdun...” (Ergin, 2009: 225) sözü bunun göstergesidir. Bir diğer örnek, Dirse Han oğlu Boğaç Han boyunda görölür.

Dirse Han ile oğlu Boğaç'ın arasını açmak isteyen kırk namerdin ilk olarak yirmisi Dirse Han'a gelerek şu sözleri söyler:

“Görür misin Dirse Han neler oldu, yarımason yarçımason, senün oğlun kür kopdı erçel kopdı, kırk yiğidin boyına aldı, kalın Oğuzun üstine yorı-yış itdi, ne yirde güzel kopdı-y-ise çeküp aldı, ağ şakallu kocanın ağzın söğdi, ağ pürçeklü karınun südin tartdı, akan turı sulardan haber kiçe, arkurı yatan Ala Tağdan teber aŗa, Hanlar Hanı Bayındıra haber vara, Dirse Hanun oğlu böyle bid'at işlemiş diyeler, gezdüğünden öldüğün yig ola, Bayındır Han seni çağıra, sana katı kazab eyleye, böyle oğul senün nene gerek, böyle oğul olmakdan olmamak yigdür, öldürsene” (Ergin, 2009: 83).

Ardından diğer yirmisi gidip şu sözleri söyler:

“Kalkubanı Dirse Han senün oğlun yirinden örü turdı, göksi güzel kaba tağa ava çıkdı, sen var iken av avladı kuş kuşladı anasınun yanına alup geldi, al şarabun itisinden aldı içdi, anası-y-ile sohbet eyledi, atasına kasd eyledi, senün oğlun kür kopdı erçel kopdı arkurı yatan Ala Tağdan haber kiçe, Hanlar Hanı Bayındıra haber vara, Dirse Hanun oğlu böyle bid'at eylemiş diyeler, seni çağırdalar Bayındır Hanun katında sana kazab ola böyle oğul nene gerek öldürsene” (Ergin, 2009: 84).

Burada kırk namert yiğit Boğaç'a törelere karşı geldi diye iftira atar. Atılan iftira yaşlılara, kadınlara ve anne-babaya saygısızlıktır. Bu bağlamda üzerinde durulması gereken nokta törelere karşı çıkmanın, bir beyi tahından bir babayı oğlundan edeceği yani ölümle sonuçlanacağıdır. Ataerkil toplumda törelerin taşıyıcısı asıl cinsiyet olan erkektir fakat burada belirleyici olan husus törelere karşı gelen bir çocuğu babasından önce Bayındır Han'ın otoritesinin kabul etmeyeceğidir. Töreye karşı gelen Boğaç hem babasının hem Bayındır Han'ın iktidarını tehlikeye atmıştır. Öyle ki Bayındır Han bunu duyduğunda Dirse Han gazaba uğrayacaktır. Oğuz beylerinin erkekliği tek başına değerli değil Bayındır Han onayladığı sürece değerlidir. Boğaç'ın bir boğayı yıkarak kazandığı itibar ve erkeklik, törelere karşı geldiği sürece, iktidar tarafından onaylanmayacağı düşünöldüğünde Türk toplumunda erkekliğin salt güçle değil iktidar ve töre ile de ilişkisi görölmüş olur. Boyun devamında kırk yiğidin yaptığı oyunla birbirine düşman olan baba oğul oyunu bozmayı başarır ve yeniden bir araya gelir. Bu defa Boğaç, Bayındır Han tarafından beylik ve taht ile ödüllendirilir (Ergin, 2009: 94).

Soyun devamlılığı konusunda olduğu kadar toplumsal birlik olmak da Türk töresinde önemlidir ve Bayındır Han'ın iktidarı ile kontrol ettiği bir diğer alan budur. Her ne kadar ataerkil toplumlarda bireysel iktidarlar çoğu zaman erkeklerin -İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olduğu Boy'da olduğu gibi (Ergin, 2009: 243-251)- kendi içlerinde mücadelesine dönse de Dede Korkut Kitabı'nda düşmanlarla mücadele esas amaç olduğu için buna sık sık rastlanmaz. Oğuz erleri özellikle av ve savaş durumlarında Bayındır Han'ın emriyle hızlıca bir araya gelip güçlerini birleştirir. Erkeklerin savaşçı özellikleri ile tasvir edilmesi erkekliğin kimlik olarak nasıl savaş üzerinden anlam bulduğunu gösterir çünkü "Savaş toplumsal cinsiyetler arasındaki sınırları belirleyen ve erkeksi olanı erkeksi olmayandan ayırt edendir. Bundan dolayı savaş erkekliğin kazanıldığı bir yoldur." (Karner, Kepekçi, 2012: 66; Akbalık, 2014: 112).

Oğuz erlerinin savaş ve av durumlarında birlik olması toplumsal kuralların her şeyin üstünde olduğunun bir kanıtıdır. Bireysel olarak güç ve hüner sergileyip toplumsal statülerini arttırma fırsatı varken Oğuz erleri aksine birlikte hareket eder çünkü av ve savaş, kritik ve tehlikeli zamanlardır. Dolayısıyla iktidarın kontrolünde yapılıır. Kahramanların düşmanla savaşlarında birlik olma sahneleri oldukça güçlü ve mübalağalı betimlemelerdir. Kahramanların nitelikleri de bir o kadar abartılmıştır: Salur Kazan'a yeten Oğuz erlerinden bazılarının tasviri şöyledir:

"Kara Dere ağzında Kâdir viren, kara buğa derisinden bişiginün yapığı olan, açığı tutanda kara taş kül eyleyen, bıyığın ensesinde yidi yirde düğen, erenler evreni. Kazan Bigün kartaşı Kara Göne çapar yetdi. Çal kılucun kardaş Kazan yetdüm didi.

Kapu Dervendindeki demür kapuyı depüp alan, altmış tutam ala gönderinün ucında er böğürden Kıyan Selçük oğlu Delü Dundar çapar yetdi.

Hemidilen Merdin kal'asın depüp yıkan, demür yaylu Kapçak Melike kan kUSDuran, gelüben Kazanun kızın erlik -ile alan. Oğuzun ak şakallu kocaları görende ol yiğidi tahsinleyen, al mahmüzi şalvarlu, atı bahri hotazlu Kara Göne oğlu Çapar Budak çapar yetdi.

Destursuzça Bayındır Hanun yağısın basan, altmış bin kâfire kan kuşduran, ağ boz atnun yilisi üzerinde kar turdıran Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin çapar yetdi.

Çaya baksa çalumlu Çalkara kuşu erdemli, kur kurma kuşaklu, kulağı altun küpelü, kalın Oğuz biglerini bir bir atından yıkıcı Kazılık Koca Oğlu Big Yigenek çapar yetdi.

Altmış ögeç derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen, altı ögeç derisinden külab itse kulaklarını örtmeyen, kolu budu haraça uzun baldırları ince, Kazan Bigün tayısı at ağızlu Aruz Koca çapar yetdi” (Ergin, 2009: 112-113).

Oğuz erlerinin tasvirlerinin bu kadar olağanüstü yapılmasının sebebi de yine birlik beraberliğin eril güç üzerinden kurgulandığının göstergesidir. Bu kahramanlar savaş alanında eril iktidarın güçlendiricisi ve taşıyıcısıdır çünkü iktidarı elde bulunduranlar olarak erkeklerin toplumsal tanımı, yalnızca zihinsel beden imajları ve fantezilere değil, kas gücü, duruş, beden duygusu ve dokusuna da dönüştürülür. Bu, erkeklerin iktidarının başlıca “doğallaştırılma”, diğer bir deyişle doğa, düzeninin parçası olarak görülme biçimlerinden biridir (Connel,1998: 153). Ek olarak, kahramanların eril bilinci de Bayındır Han’ın iktidarı ile bağlantılıdır. Bunun somut örneği akınlardan sonra beylerin Bayındır Han’a pençik çıkarmalarıdır. Bu bağlamda kahramanların erkekliklerini pekiştirme eylemlerinde Bayındır Han iktidarına bağlılık bireysel iktidarlarından önce gelir. Bay Püre Oğlu Bamsı Beyrek (Ergin, 2009: 153), Kazılık Koca Oğlu Yiğenek (Ergin, 2009: 206), Begil Oğlu Emren (Ergin, 2009: 224) ve Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı (Ergin, 2009: 115) boylarda pençik çıkararak bağlılık bildirme söz konusudur.

Türk Töresinin Taşıyıcısı Olarak Oğuz Toplum ve Bayındır Han

Çalışmanın bu aşamasına kadar olan bölümlerde Oğuz toplumunda kadınların ve erkeklerin cinsiyet rolleri ile ilgili toplumsal sınırlılıkları ve özgürlükleri ele alınmıştır. Cinsiyet rolleri ile ilgili bu çerçevenin de Bayındır Han’ın eril iktidarı ile şekillendiği ve yürütüldüğü gösterilmiştir. Ayrıca Bayındır Han’ın iktidarının da üstünde Türk töresinin olduğu bu sebeple boylarda idealize edilmiş toplumsal cinsiyet rolleri şeması çizildiği savunulmuştur. Bu aşamaya kadar Oğuz erleri güçlü, savaşçı ve ataerkil bir toplum düzenini bilek gücüyle sürdüren kahramanlar olarak, Oğuz kadınları ise hem fiziksel hem duygusal olarak sağlam karakterli kadınlar olarak ve Bayındır Han da tüm bunları kontrol eden sistemin yürütücüsü olarak ele alınmıştır. Bu bölümde ise tüm bu tespitlerin dışında kalan örnekler değerlendirilecektir. Nitekim bu bahsedilen toplumsal cinsiyet rolleriyle ters düşen örnekler de vardır. Bunlardan ilki erkeklerin kadınlarla kamusal alanda yaşadıkları güç çatışmalarıdır. Bamsı Beyrek Banı Çiçek ile güreştiğinde Banu Çiçek’i yenemediği takdirde itibarının zedeleneceğini düşünerek küçük bir oyunla Banı Çiçek’i (Ergin, 2009: 116-153) yener. Aynı şekilde Kan Turalı, üzerine düşman geldiğinde Selcen Hatun’un kendisine yardım etmesini istemez (Ergin, 2009: 184-199). Bu iki örnekten yola çıkarak,

Oğuz toplumu bir kadına yenik düşen bir erkeği de bir kadın yardımıyla düşmana galip gelen erkeği de kabul etmemektedir. Erkeklerin bu kaygıları akla hegemonik erkeklik tartışmalarını getirir. Bu noktada sorulması gereken soru “Dede Korkut Kitabı’nda hegemonik erkeklik var mıdır, var ise Bamsı Beyrek ve Kan Turalı bu hegemoniyi taşıyamadıkları için mi kaygı yaşar?” olmalıdır.

Hegemonik erkeklik terimi, Connel tarafından 1987 yılında atarının feminist teorik kavramsallaştırmasının yeterliliğine odaklanan tartışmaların yoğun olduğu bir dönemde ortaya atılmıştır (Messerschmidt, 2019: 21). Kavram, acımasız iktidar çekişmelerinin ötesinde özel yaşamın ve kültürel süreçlerin eril tahakkümle şekillendirilmesine dayanan bir üstünlükten bahseder. Hegemonyada fiziksel güç ve toplumsal güç birlikte çalışır (Connel, 1998: 246-247). Hegemonik erkeklik her ne kadar ilk bakışta sadece fiziksel güce dayalı bir sistem gibi görünse de aslında fiziksel ve toplumsal gücün eril tahakkümle toplumun tamamını yönetmesine dayanır. Hegemonik erkeklik hem kadınlar üzerinde kurduğu iktidar nedeniyle hegemoniktir, hem de diğer erkeklik biçimleri üzerinde kurduğu iktidar ile (Kurtuluş vd., 2004: 55). Hegemoninin merkezinde erkeğin kadınla ve diğer erkeklerle mücadelesi vardır. Dolayısıyla hegemonik erkeklik günümüzün kadın ve erkekleri için geçerli olabilecek bir sistemdir. Bamsı Beyrek ve Kanturalı’nın kadınlar karşısındaki güç kaygısını tek taraflı olarak ‘hegemonik erkeğin gerekliliklerini taşıyamamak ve erkeklik kaygısı duymak’ olarak değerlendirmemek gerekir. Bu metinlerde eril bir hakimiyet vardır fakat bu her iki cins için de yıkıcı, cinsiyet kimliklerini zedeleyici, zorlayıcı bir hegemoni değildir.

Bize göre Bamsı Beyrek ve Kan Turalı’nın durumları şu şekilde okunmalıdır: Öncelikle bir kızla güreşmenin dünya destanlarında evrensel bir motif olduğunu ve anaerik dönemden kaldığını söyleyen Kamal Abudulla (2015: 50-53) bu motiflerin metnin yaşı hakkında bilgi verdiğini söyler. Mesela Selcen Hatun ve Banı Çiçek’e verilen tepkiler, oğlunu kurtarmak için ata binip kılıç kuşanan Burla Hatun’a verilmez. Bu da ilgili metnin eskiliğini gösterir. Beyrek’in buradaki kaygısını eski sistemin yeni temsilcisi olan Banı Çiçek’e karşı eril iktidarın sağlamlığını savunan bir karakter olarak değerlendirmek gerekir. Kan Turalı ve Selcen Hatun arasında yaşanan diyalogları ise tek taraflı okumamak gerekir. Sistem ataerik olabilir fakat erkeklerin bu sistemde neyi nasıl yaptıkları kadar kadınların da nasıl yaptıkları, nasıl tavır aldıkları önemlidir. Kan Turalı istediği kızın özelliklerini “Men yirümden turmadın ol turmuş ola, men kara koç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kâfir iline varmadın ol varmış mana baş getürmüş

ola.” (Ergin, 2009: 185) şeklinde belirtmektedir. Bu özelliklere sahip bir kız bulduğunda da kaygılar yaşamaktadır. Yine aynı metinde Selcen Hatun okattığında Kan Turalı'nın “Başındaki bit ayağına indi.” diyerek korkusu da gösterilir. Burada her iki cinsiyetin de korkusu ve kaygısı vardır ama birbirlerine zarar vermeden her iki cinsin de anlaşabildiği görülür. Hegemonik erkeklik, mutlak kültürel egemenlik, seçeneklerin ortadan kalkması anlamına gelmeyeceğinden, bir güçler dengesi içinde, diğer bir deyişle bir oyun esnasında kazanılan üstünlük anlamında görülmesi gerektiğinden, yerinden edilemeyecek bir “olgu” olarak anlaşılmalıdır (Comwall ve Lindisfarne, 1994: 19; Kurtuluş vd., 2004: 55). Bu da erkeklerin ve kadınların toplumsal konularda anlaşabildiği ve güç dengesi kurabildiği sürece ortada bir çıkmaz ya da yıkımdan bahsedilmeyeceğini gösterir. Nitekim Kan Turalı da Bamsı Beyrek de eşleriyle anlaşır. Eğer katı ve yıkıcı bir hegemonik erkeklik tavrı olsaydı ne Kan Turalı'nın korktuğunu ne de Beyrek'in güreşi oyunla kazandığını günümüzün okuyucusu bilemezdi. Kadınların varlığı eril hegemoni tarafından tamamen görmezden gelinseydi, çocuğu olmayan Dirse Han eşine “Senden midir, benden midir?” (Ergin, 2009: 78) diye sormazdı. Kendisini ihtimal dâhilinde tutmayarak eşini (kadını) suçlardı.

Ataerkil toplumlarda erkeklik, düşüncenin açık ve kesin, kadınlık ise muğlak ve belirsiz biçimleriyle ilişkili olarak kalmıştır (Lloyd, 1996: 23). Diğer bir ifadeyle erkeklik mantıkla kadınlık duygu ile temsil edilmiştir. Fakat Oğuz erkeklerinde ve kadınlarında durum bu kadar keskin değildir. Bugünün gözüyle bakacak olursak erkeklerin kendi rolleri dışına çıktığı örnek, ağlamalarıdır. Salur Kazan'ın evini kurtarmak isteyen Karaca Çoban'ın (Ergin, 2009: 99), Uruz esir olduğunda Salur Kazan'ın (Ergin, 2009: 100), Çocuğu olmayan Pay Püre'nin (Ergin, 2009: 116), Beyrek'in sözde kanlı gömleğini gören Oğuz beylerinin (Ergin, 2009: 132), Kan Turalı üç canavarla savaşırken yiğitlerinin (Ergin, 2009: 190), Beyrek öldüğünde Salur Kazan'ın (Ergin, 2009: 250) ağlaması hatta pek çoğunun da “böğür böğür ağladı” şeklinde betimlenmesi oldukça şaşırtıcıdır. İlk bakışta erkeklerin ağlarken gösterilmesi ataerkil sistemin zayıf tarafı olarak görülür. Çünkü ağlamak duygulara yenik düşerek güçsüzlüğü, güçsüzlük de edilgenliği getirir. Hâlbuki erkeklik, etkin, belirlenmiş formla, kadınlık da edilgen, belirlenmemiş maddeyle aynı safta yer alır (Lloyd, 1996: 24) idi. Bu durumda bahsedilen örnekleri, tüm bu sınırların ötesinde, Oğuz erlerinin duygularını göstermedeki özgürlüğü olarak okumak gerekir. Öyle ki, Oğuz toplumunda ağlamanın güçsüzlük ile ilişkilendirilmediği açıktır.

Erkeklik, savaş, av, soy devamlılığı konularında duygularını gizleyen Oğuz erkeklerinin aksine Oğuz toplumunun kadınlarını da sık sık duygularını kontrol ederek ve hatta erkeklere akıl verirken görürüz. Çocuğu olmamasına öfkelenen Dirse Han'a toy vermesini salık veren eşi, öfkesine yenik düşüp Bayındır Han'a asi olan Begil'e "Padişahlar Tanrı'nın gölgesidir." diyerek Bayındır Han'a asi olmaması gerektiğini söyleyen eşi, Kazan'ın namusuna leke sürmemek için kâfirlere oyun yapan Burla Hatun'u, Kan Turalı'nın öfkesi karşısında orta yolu bulmaya çalışan Selcen Hatun'un "Mere kavat oğlu kavat men aşğa kulpa yapışuram, sen yukaru kulpa yapışursın." (Ergin, 2009: 197) ifadesiyle görürüz. Bunlar ataerkinin sınırları dışında kalan örneklerdir ve istisna olarak kabul edilemeyecek kadar da fazladır. Türköne bu durumu; göçebe fetih ve yağma düzeninde, savaşçı, sürü sahibi ve avcı kahraman erkekler, sürekli hareket halinde olmalarından dolayı öfke ve duygularıyla, anlık tepkileriyle hareket eden bir kişiliğe sahip olduklarını kadınların ise, onlara akıl-fikir veren, yol gösteren, yatıştıran, aile üyeleri arasında sağlam bağların oluşmasını sağlayan kişiler olarak görüldüğünü (1995: 207) söyler. Buradan yola çıkarak ağlayan erkekler de; düşmanla savaşan, erkeklerine akıl veren kadınlar da kendi cinsiyet rollerinin dışına çıkmaz. Oğuz erkekleri ve kadınları Bayındır Han özelinde eril iktidarın onlara çizdiği toplumsal ahlak, İslam hukuku ve Türk töresinin taşıyıcısıdır. "Er namusu erde gerek er gayreti erde gerek; eger erdür, eger hatun bu dünyada namuslu, gayretli koççak gerek; namussuz, gayretsiz ademoglu arı cihanun yüzünde gezmeyüben kara yerün altında gurda gerek." (Ekici, 2019: 93) ifadesi de bunun göstergesidir. Kısaca, Oğuz toplumun kuralları kadın erkek ayrımı yapılmaksızın âdemoğlu olan herkesin sorumluluğudur. Bunları bir kalıba sokarak cinsiyet sorunsalına dönüştürmemek gerekir. İlk feminist teorilerin ve kavramların 19. yüzyılın ilk yarısında, hegemonik erkeklik ve hegemonik kadınlık kavramlarının 1980'lerde ortaya çıktığı (Messerschmidt, 2019) düşünüldüğünde toplumsal cinsiyet rolleri bugünün insanının sorunsalıdır. Bu metinlerde eril bir egemenlik vardır fakat bunun yıkıcı yüzü daima düşmanlara gösterilir. Bu metinlerde boy ve aile birliği her şeyin üstünde tutularak idealize edilmiş bir toplum düzeni çizilmiştir. Dede Korkut Kitabı, göçebe Oğuzların İslâmî dönemlerini (XI.-XIV. yüzyıllar) yansıtan bir destanî tarihtir. Yine de onun bir destan olduğu, üstelik geç dönemlerde (XIV-XV. yüzyıllar) kaleme alındığı, bu yüzden daha çok idealize değerleri yansıttığı unutulmamalıdır (Türköne, 1995: 207). Diğer taraftan Dede Korkut Kitabı, donuk bir metin de değildir, çok yönlü, çetin derin ve zıtlıkları olan bir geçişin yansımasıdır

(Abdulla 2015: 15). Hem Oğuzların İslamiyet'e geçiş dönemini yansıtan hem de mitten yazıya geçişi yansıtan bir metindir.

Sonuç

Bu çalışma, arkaik metinlerdeki cinsiyet rollerinin sınırlarını çizen dinamikler ile bugünkü cinsiyet rollerinin sınırlarını çizen dinamiklerin farklı olduğunu dolayısıyla arkaik metinlere bugünün gözüyle bakılmaması gerektiğini savunan bir çalışmadır. Bu bağlamda ataerkil Türk toplumunun sözlü kültür mirası Dede Korkut Kitabı'nda cinsiyet rollerinin sınırlarının Bayındır Han'ın eril iktidarı ile çizildiği tespit edilmiştir. Bayındır Han, Tanrının ve Türk töresinin Oğuz toplumundaki temsilcisidir ve otoritesi bundan dolayı sorgulanmaz. Akınlara, avlara fiilen katılmaz, öyle ki konuşmaları dışında fiilen eylemlerini anlatan hiçbir ibare de yoktur. Bayındır Han mutlak otoritesiyle tüm Oğuz beylerinin erkeklik gururlarını, fiziksel güçlerini, soylarının devamlılığını, evlenme kararlarını, erginlenme aşamalarını kontrol eder. Çünkü Oğuz erlerinin erkekliklerini pekiştiren bu eylemler aynı zamanda Bayındır Han'ın iktidarını eril cinsiyet rejimi ile güçlendirmekte ve toplumsal kurumların devamlılığını sağlamaktadır. Bayındır Han bu yönüyle boyların merkezinde yer alır. Bu bağlamda Oğuz beylerinin erkekliklerini Bayındır Han'ın iktidarı ile şekillenmiş ve güçlendirilmiş bir cinsiyet rolü olarak okumak gerekir. Beylerin kendi başına hareket etmemesi, özellikle erkekliklerini gösterebilecekleri av ve akın gibi eylemlerde mutlaka Bayındır Han'ın onayını almaları bu görüşü desteklemektedir. Oğuz beyleri cinsiyet rollerinin getirdiği olumlu ya da olumsuz her özelliği kabul etmekte ve buna göre davranmaktadır. Eşlerine ve çocuklarına değer vermeleri, acı olaylar karşısında ağlamaları, esir düşmeleri erkeklik rollerini zedelemmez. Aynı durum kadınlar için de geçerlidir. Toplumun her ferdi Türk töresi merkeze alındığında cinsiyet rollerini yaşamakta özgürdür, erkekler ise ataerkil toplum düzeninin eril cinsiyete getirdiği ayrıcalığı ve statüyü yaşamakta fakat bunu hegemonik bir tavırla değil idealize edilmiş bir tavırla yapmaktadırlar.

Kaynakça

- Abdulla, Kamal (2015). *Mitten Meddaha Gizli Dede Korkut*. (Çev. Ali Duyamaz). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Abdurrezzak, Ali Osman (2015). "Dede Korkut Kitabı'nda Erkek Kahraman Statüsü". *NWSA -Humanities*, 10(3): 94-114.
- Adams, Carol J. (2013). *Etin Cinsel Politikası*. (Çev. Güray Tezcan, Mehmet Emin Boyacıoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Aday, Erdal (2017). “Türklerde Tanrı Anlayışı ve Bayındır Han’a Yansıması”. *Akademik Bakış Dergisi*, 60: 414-425.
- Adler, Alfred (1999). *Cinsiyetler Arasında İşbirliği*. (Çev. Seçkin Selvi). İstanbul: Payel Yayınları.
- Adler, Alfred (2004). *İnsanın Doğası*. (Çev. Ayşen Tekşen Kapkın). İstanbul: Payel Yayınları.
- Akbalık, Esra (2014). “Dede Korkut Kitabı’nda Bir Cinsiyet Rejimi Olarak ‘Erkeklik’”. *Türkbilig*, 27: 105-119.
- Beauvoir, de Simone (1993). *Kadın İkinci Cins Bağımsızlığa Doğru*. (Çev. Bertan Onaran). İstanbul: Payel Yayınları.
- Beauvoir, de Simone (1993). *Kadın İkinci Cins Genç Kızlık Çağı*. (Çev. Bertan Onaran). İstanbul: Payel Yayınları.
- Beauvoir, de Simone (2010). *Kadın İkinci Cins Evlilik Çağı*. (Çev. Bertan Onaran). İstanbul: Payel Yayınları.
- Brizendine, Louann (2011). *Erkek Beyni*. (Çev. Gül Tonak). İstanbul: Say Yayınları.
- Brizendine, Louann (2011). *Kadın Beyni*. (Çev. Zeynep Heyzen Ateş). İstanbul: Say Yayınları.
- Connel, Raewyn W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (Çev. Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çetinkaya, Gülnaz (2015). “Dede Korkut Hikâyeleri’nde Benlik, Kimlik, Kişilik Üçgeninde Devletlü Oğul, Yiğit ve Eren”. *Türkbilig*, 30: 79-88.
- Dökmen, Zehra Y. (2010). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ekici, Metin (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Engels, Friedrich (2003). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Eriş Yayınları: Ankara.
- Ergin, Muharrem (2009). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hacımuftuoğlu, Halil (2017). “En Büyük ve Mutlak Otorite: Kral-Tanrı Allah ve Krallığı”. *Milel ve Nihal*, 14 (1): 161-200.
- İrem Değer, Zeynep (2019). “Dede Korkut Hikayelerinde Erkek Olmanın Eşiğinde Av”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7 (17): 267-279.
- Koca, Kürşat ve Serdar Uğurlu (2010). “Dede Korkut Hikâyelerinden Hareketle Türk Kültüründe Erkek Evlat Olarak Oğul Kavramı”. *Akademik Bakış Dergisi*, 22: 1-10.

- Kurtuluş, Cengiz vd. (2004). “Hegemonik Erkekliğin Peşinden” *Toplum ve Bilim*, 100: 50–70.
- Lloyd, Genevieve (1996). *Erkek Akıl, Batı Felsefesinde Erkek ve Kadın*. (Çev. Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Messerschmidt, James W. (2019). *Hegemonik Erkeklik*. (Ed. Çimen Günay vd.). İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Pehlivan, Gürol (2014). *Dede Korkut Kitabında Yapı, İdeoloji ve Yeniden Yaratım*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Reed, Evelyn (2012). *Kadının Evrimi*. (Çev. Şemsa Yeğin). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Türköne, Mualla (1995). *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*. Ankara: Ark Yayınları.
- Yalçınkaya, Fatoş (2015). “Geleneği Geleceğe Taşıyan Oğullar: Dede Korkut Kitabı’nda Baba Oğul İlişkisi”. *Millî Folklor*, 27(107): 60–71.
- Yücel Çetin, Ayşe (2015). “Dede Korkut Kitabı’nda Baba, Oğul ve Baba Oğul İlişkisi”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2): 55–63.